

Алыбаев Ж.Б.

**ЭКОНОМИКАНЫН ТАРМАКТАРЫНА БЕРИЛГЕН КРЕДИТТЕРДИН
БУЛАКТАРЫН ЖАНА НЕГИЗГИ БАГЫТТАРЫН АНАЛИЗДӨӨ**

Алыбаев Ж.Б.

**ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ И ИСТОЧНИКИ АНАЛИЗА ВЫДАННЫХ
КРЕДИТОВ В ОТРАСЛЯХ ЭКОНОМИКИ**

Zh.B. Alybaev

**ANALYSIS OF THE SOURCES AND THE MAIN DIRECTIONS
OF LOANS BY SECTOR**

УДК:339.138 (0758)

Аталган статьяда Кыргыз Республикасынын Финансы министрлигине караштуу экономиканы өнүктүрүүнүн мамлекеттик фонду тарабынан берилген жана кайтарылган кредиттердин көлөмдөрү анализденген.

This article analyzes the volume of loans and their repayment deadlines State Fund of the Ministry of Finance of the Kyrgyz Republic.

Мамлекеттик каражаттардын эсебинен берилген кредиттердин эсеп-чотун алуу, көзөмөл жүргүзүү жана кайтаруу боюнча бирдиктүү мамлекеттик саясат жүргүзүү жана төлөм тартибин бекемдөө үчүн, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 1997-жылдын 6-февралындагы №62 токтому менен Кыргыз Республикасынын Финансы министрлигине караппуу экономиканы өнүктүрүүнүн мамлекеттик фонду түзүлдү.

Экономиканын реалдуу секторуна колдоо көрсөтүү 90-жылдардагы алгачкы реформаларга кадам таштаганда башталып, биринчи этабында укук-ченемдик базаларды реформалоого даярдоо, ишканаларды кайра түзүү, мамлекеттик эсебиндеги объектилерди мамлекеттен ажыратуу жана приватташтыруу, анын ичинде айыл чарбасына жарактуу жерлерди дагы менчиктештирүү жүрүп, жер рыногун калыптандыруу жана өнүктүрүү боюнча иштер акырындан жүрө баштады.

Жаш өсүп келе жаткан мамлекеттин рынок шартындагы кредиттик каражаттарды бөлүштүрүү жана берүү боюнча иш-тажрыйбасынын жоктугунан, айыл чарбасын кредиттөө боюнча укуктук базалардын алсыздыгынан, кредиттерди берген министрлик менен ведомстволордо жалпы бирдиктүү бир

базанын жоктугунан, тизме аркылуу берилген кредиттер эч кандай күрөө менен камсыз болбогондуктан, келшимдер нотариустан күбөлөндүрүлбөгөндүктөн жана башка кредиттерди тариздөө иштери так, туура жүргүзүлгөн эмес.

Берилген кредиттерди кайтаруу механизми жеткиликтүү иштелип чыкпай, берилген кредиттердин эсеп-чоту жазуу журналында гана чагылдырылып, алынган кредиттерди мөөнөтүндө төлөбөгөндүгү үчүн айып санкциялары каралбай, кредиттик келишимдин шарттарын бузган насыячыларга кредиттерди мажбурлап өндүрүү сыяктуу механизмдер каралган эмес.

Андан тышкары, мамлекеттик каражаттар чарбакерлер арасында натыйжасыз бөлүштүрүлүп, көпчүлүк учурда ишканалардын бардык активдеринен ашып түп өн кредиттер берилип, жыйынтыгында келишимдеги милдеттенмелер аткарылбай, реалдуу секторго колдоо көрсөтүү менен мультипликативдик натыйжага жетишсе болот деген иш-аракеттер өз максатына жеткен жок.

Негизинен, донорлордон Өкмөттүн кепилдиги менен алынган кредиттерди төлөө мамлекет үчүн оор жүк, чоң түйшүктөрдү жаратты.

Экономиканы өнүктүрүүнүн мамлекеттик фонду республикада чарба жүргүзгөн субъекттерге мамлекеттик каражаттардын эсебинен берилген 47 002,98 млн. сомдук каражаттарды тариздөө, көзөмөлдөө (мониторинг) кайтаруу боюнча иш алып барат. Анын ичинен: 2010-жылдын 1-январына карата 17 876,92 млн. сом кайтарылды. Калган кредиттик карыздар 35 923,67 млн. сомду түзөт, анын ичинен кредиттик линиялар боюнча:

1-таблица

1997-2010-жылдары экономикага берилген кредиттердин булактары

Аталышы	Накта алынган	Кайтарылганы	Карыз калдыгы	Анын ичинен	
				Негизги сумма боюнча	Айып санкциялары боюнча
Бюджеттик ссудалар	9 699,63	2 861,06	7 852,15	6 933,86	918,30
Чет элдик кредиттер	33 728,60	12 981,26	25 664,30	22 808,67	2 855,62
Япон Өкмөтүнүн кредиттери	1 877,49	1 226,54	1 349,87	749,13	600,74
Швейцария Өкмөтүнүн кредиттери	462,12	200,31	271,58	262,56	9,02
КЭР Өкмөтүнүн кредиттери	571,73	29,44	658,67	548,97	109,69
Мамматрезерв линиясы боюнча	662,8	578,3	127,10	84,5	42,60
Жыйынтыгы	47 002,38	17 876,92	35 923,67	31 387,70	4 535,98

Жогорудагы берилген кредиттерди кайтарууда көйгөйлөр пайда болгондуктан, аларды талдап көргөндө төмөндөгүдөй кемчиликтер кетирилген, анын ичинде:

- кредиттердин 90% күрөөсүз берилген;

- берилген техникалык (товардык) кредиттердин басымдуу бөлүгү моралдык эскилиги жеткендиктен атаан-даштыкка жөндөмдүү өндүрүштү камсыз кыла алган жок. Заманбап өндүрүш талаптарына жооп бербеген, иштеп жаткан ишканалардын технологиялык линияларына туура келбеген жабдууларды товардык кредит катары бөлүп берген учурлар дагы бодгон.

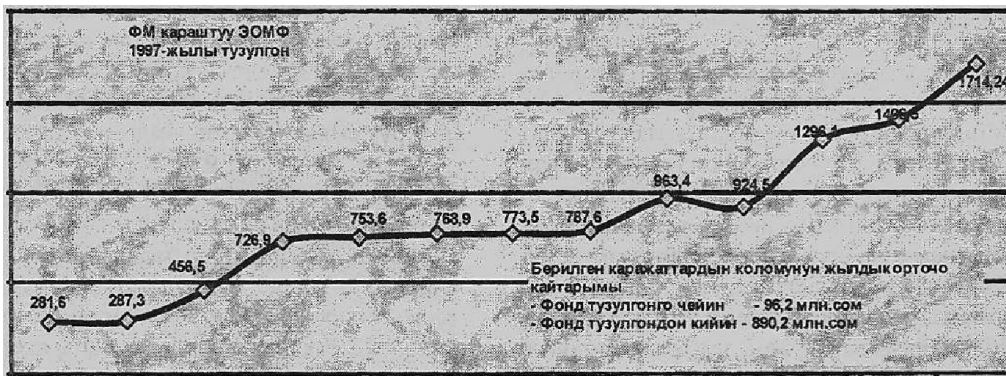
- Суроо-талап жок болгон же колдонууга жараксыз ветеринардык препараттар, минералдык жер семирткич-тер жана республикабыздын рельефтик-жаратылыш шартында иштетүүгө ыңгайлашбаган, мурда пайдаланылган автобустар жогорку баада сатып алынган.

- көпчүлүк учурларда ошол кредиттердин доо-талап мөөнөттөрү эчак өтүп кеткендиги;

- мамлекеттик каражаттардын эсебинен берилген кредиттерди кайтарып берүүнүн солгундай башташы, мам-лекеттик менчиктен жеке менчикке өтүү мезгилине туура келет.

Аталган фонддун жүргүзгөн иш-аракеттерин төмөнкү диаграмма толук чагылдырат.

1998-2010 жылдар аралыгындагы бюджеттик ссудалар менен чет элдик кредиттерди кайтаруунун колому

Мында белгилей кетчүү жагдай, 2010-жылдын 1-январына карата төлөө мөөнөтү өтүп кеткен кредиттик карыздар 5 087,2 млн.сомду, анын ичинен:

- үмүт үзүлгөн карыздар -1 735,5 млн.сом;

- өзгөчө чечимдерди кабыл алууну талап кылган карыздар - 1 833,6 млн.сом.

- кудуретсиздик процедурасы өткөрүлүп: жаткан ишканалар 538,0 млн.сом.

Берилген кредиттердин төлөө мөөнөтү өтүп кетүүнүн негизги себептери:

- 1992-1997-жылдары кредиттөөнүн так механизмдеринин иштелип чыкпагандыгынан берилген кредиттердин күрөө менен камсыз болбогондугу, мураскорлорун аныктабай туруп кредиттерди берип, кийин ал ишканалардын чачырап кетиши, кудуретсиздик процедурасы демилгеленген ишканалар;

- эгемендүүлүктүктүн алгачкы жылдарында берилген кредиттерди мажбурлап өндүрүү үчүн далилдерди келтирүүчү базанын жоктугу (биринчи документтери жана күрөө мүлкүнүн жоктугу, кредиттерди тариздөөдөгү кемчиликтер)

- улуттук валюта сомдун киргизилиши менен курсдук айырманын кескин төмөндөп кетиши;

- моралдык жактан эскирген техникалык кредиттердин жогорулатылган баада берилиши;

- мамлекеттик ишканаларды мамлекеттен ажыратып, менчиктепгириүү убагында алардын карызынын мураскорлорун аныктабагандык;

- Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн тиешелүү чечимдери менен берилген кредиттердин басымдуу бөлүгү күрөөсүз берилгекдиги;

- Түшүм албай калган учурлар - үшүктүн жүрүшү, суу ташкындары, селдер, мөндүр, кургакчылык ж.б.у.с.

Албетте, көрсөтүлгөн кредиттердин кайтарып алуу максатында төмөндөгүлөрдү сунуштайбыз:

- азырынча төлөө жөндөмдүүлүгү чектелүү, бирок келечекте төлөй ала турган ишканалардын төлөө мөөнөтүн узартуу;

- алынган кредиттерди төлөө мүмкүнчүлүгү бар, бирок төлөбөй жүргөн чарбакерлерден мажбурлап өндүрүү;

- чарбакерлерге көзөмөл жүргүзүүнү жакшыртуу, кайтаруу боюнча аймактык өкүлдөргө конкреттүү милдеттерди жүктөө;

- кредиттерди бөлүштүрүү, тариздөө, көзөмөлдөө жана кайтаруу механизмдерин андан ары өнүктүрүү;

- кредит алган чарбакерлерди кредит төлөө тартиби боюнча тайпаларга бөлүү жана кайра кредит алууда артыкчылыктарды же тоскоолдуктарды орнотуу;

- Кредиттерди чарбакерлерге берүүдө ОАО "Айыл Банктын" тажрыйбасы көргөзгөндөй, күрөөгө мүлктү тартууда, жергиликтүү бийликтин мүлккө болгон укугун аныктама аркылуу ырасташтан, аны нотариалдык контора аркылуу мүлктүн өзүн күрөөгө тартууда, кредиттин кайтарымы 96 пайызга чейин өскөндүгүнө байланыштуу, аталган тажрыйбаны колдонууну сунуштайбыз.

Ал эми экономиканын тармактар арасында 2010-жылдын 1-январына карата бюджеттик ссудаларды, чет элдик кредиттерди кайтаруу боюнча көрсөткүчтөрдү төмөнкү таблицанда бербиз.

2012-жылдын I- январына карата экономиканын тармактар арасындагы берилген кредиттердин кайтарымын анализдөө

Чарбакерлердин саны	Тармактардын аталышы	Накта алынганы	Кайтарылганы		Карыздын калдыгы	Төлөө мөөнөтү өтүп кеткен карыздар
			баардыгы	«Өнүктүрүү фонду» ЖАК кошкондо		
326	Өнөр-жайы	40 995,02	14 994,18	4 915,59	31 081,90	2 886,10
3889	Агроөнөр-жайы	2 433,18	848,12		2 434,50	2 201,00
4215	Баардыгы	43 428,20	15 842,30	4 915,59	33 516,40	5 087,10

Жогорудагы көрсөтүлгөн карыздар бир топ жылдардан бери төлөнбөгөндүктөн, төлөө мөөнөтү өткөн карыздардын санын жасалма түрдө көбөйтүп келет:

- төлөө мөөнөтү өтүп кеткен карыздардын көбөйүшүнө 1992-1997-жылдары кредиттөөнүн так механизмдери иштелип чыга электеги, күрөөсүз берилген кредиттер түзөт ("Зооветснаб" жана "Кыргызайылчарбахимия" ишканалары, суу чарба департаменти, өнөр-жай министрлиги, курулуш министрлиги, айыл чарба министрлиги аркылуу берилген кредиттер)

- кредиттердин бир бөлүгүн заемчулар чет элдик валюта менен алгандыктан жана улуттук валюта-сомдун девальвацияга учурашы, дээрлик 3 эсеге жакын. курстук айырманы төлөөгө мажбурлоодо (1 АКШ доллары 1997-жылы 16,9 тыйывды түзсө, 2010-жылы 46,6 сомду түзгөн);

- кредиттердин дагы бир бөлүгү моралдык жактан эскирген жабдуулар менен берилгендиктен ("Текстильщик" АТАК, "Крон" ЖЧК, "Кыргыз Аджантафарма" ЛТД) алынган кезде эле атаандаштыкка жөндөмдүү продуктуну чыгара алган эмес.

- суроо-талап жок жана пайдаланууга жараксыз ветеринардык препараттар менен жер семирткичтер ("Зооветснаб", "Кыргызайылчарбахимия" ишканалары), ошондой эле мурда пайдаланылган автобустар (Минтранскомуникация, транспорт ишканалары) кымбат баада сатып алынып, кыска убакыт аралыгында иштен чыккан.

- 1992-1997-жылдары берилген кредиттердин доо-талап коюу мөөнөттөрү дээрлик баардыгы өтүп кеткен;

Жогорудагы себептерге байланыштуу, келечекте төлөө жөндөмдүүлүтү бар чарбакерлердин финансылык абалы чындоо үчүн кредиттеринин төлөө мөөнөтүн узартуу, такыр төлөй албай турган чарбакерлердин кредиттик карызын жоюу сыяктуу иш-чараларды өткөрүү керек.

Адабияттар:

1. Материалы ГФРЭ при МФ за 1997-2010 гг
2. Кыргызстан в цифрах НСКР за 1997, 2000, 2005, 2008, 2010 гг.

Рецензент: д.э.н.,член-корр. НАН КР Балбаков М.Б.